

Bodolai Réka

A filmválogatás elvei az egyetemi filmes órákon

Bevezetés

A film az elmúlt évtizedekben a mindennapi kultúra egyik meghatározó médiumává vált, amely nem csupán szórakoztat, hanem jelentéseket közvetít, identitásokat formál és társadalmi diskurzusokat alakít. Ennek következtében a mozgókép egyre hangsúlyosabb szerepet kap az oktatás különböző szintjein, különösen a mozgóképkultúra és médiaismeret tantárgy keretében. A filmes nevelés azonban nem merülhet ki a filmek pusztá vetítésében, a pedagógiai célokat szolgáló filmhasználat tudatos tervezést és elméletileg megalapozott válogatást igényel. A film egyszerre művészeti alkotás, kulturális dokumentum és pedagógiai eszköz, ezért kiválasztása mindig értelmezési kereteket és tanulási lehetőségeket is kijelöl.

A filmválogatás kérdése különösen összetett problémaként jelenik meg a felsőoktatásban, hiszen az oktatóknak egyszerre kell figyelembe vennie a hallgatók befogadói sajátosságait, valamint a film esztétikai és technikai jellemzőit. A tudatos filmválasztás nemcsak a tananyag sikeres feldolgozását segíti elő, hanem meghatározza azt is, milyen módon találkozunk a hallgatók a filmmel mint értelmezendő kulturális szöveggel. Különösen igaz ez a mozgóképkultúra- és médiaismerettanár-képzés esetében, ahol a filmválogatás nemcsak oktatási gyakorlat, hanem módszertani minta és szakmai reflexió tárgya is.

Az alábbiakban bemutatom a filmes órákon alkalmazott filmválogatás általános pedagógiai és filmesztétikai elveit, másrészt részletesen elemzem a mozgóképkultúra- és médiaismerettanár-képzés sajátos szempontjait. A vizsgálat célja annak feltárása, hogy miként válhat a filmválogatás tudatos,

reflektált döntési folyamattá, amely hozzájárul a kritikai film- és médiaértés, valamint a későbbi tanári identitás kialakulásához.

1. A filmválogatás általános elvei

A filmes órákon alkalmazott filmválogatás nem esetleges döntések sorozata, hanem tudatos pedagógiai és filmesztétikai szempontok alapján végigvitt folyamat. A film az oktatásban egyszerre művészeti alkotás és pedagógiai eszköz, ezért kiválasztása során a tanári célkitűzések, a tantervi elvárások és a befogadói sajátosságok egyaránt meghatározó szerepet játszanak. A filmoktatás nem pusztán filmnézés, hanem irányított értelmezési folyamat, amelyhez megfelelően kiválasztott alkotások szükségesek (Bordwell és Thompson, 2010; Buckingham, 2003). Mindezt hat szempont szerint tudjuk megtenni.

Az egyik legfontosabb válogatási elv, hogy az oktató ismerje a filmet (Goodwin 2003), ugyanis a film alapos ismerete lehetővé teszi a pontos értelmezést, a filmnyelvi tudatosság fejlesztését, a megfelelő kontextus megteremtését és a hiteles tanári jelenléte. Mindezek együtt járulnak hozzá ahhoz, hogy a film valódi tanulási élménnyé váljon, ne csupán időkitöltő eszközzé az oktatásban.

A film kiválasztásának további szempontja, hogy illeszkedjen a kijelölt pedagógiai célokhoz. A pedagógusnak mindig abból kell kiindulnia, hogy az adott órán milyen kompetenciákat szeretne fejleszteni, és milyen ismereteket szeretne átadni. A mozgókép-kultúra-oktatás célja elsősorban a kritikai mozgóképértés fejlesztése, vagyis annak képessége, hogy a tanulók értelmezni tudják a filmek narratív és formai rétegeit (Buckingham, 2003). Ehhez igazodva a film nem illusztrációként szolgál, hanem olyan audiovizuális tananyagként jelenik meg, amely elemzésre, értelmezésre, akár vitára ösztönöz. Az oktatásban használt filmeknek alkalmasnak kell lenniük arra, hogy konkrét filmes fogalmak, mint például a narráció, a műfaj vagy a montázs tanítását támogassák (Bordwell–Thompson, 2010).

Szintén meghatározó szempont a tantervi és korosztályi megfelelés. A filmek tematikájának, nyelvezetének és formai komplexitásának igazodnia kell a tanulók életkori sajátosságaihoz és előzetes tudásához (MacDougall és Ruediger, 2023). A közoktatásban a filmek korhatáros besorolását is szem előtt kell tartani,

míg a felsőoktatásban ez nem fontos szempont, azonban a tantervi illeszkedés mindkét esetben számottevő. Míg középiskolában a tantervi illeszkedés az interdiszciplináris gondolkodást foglalja magába, vagyis hogy a téma kapcsolódjon más műveltségi területhez, addig a felsőoktatásban a tantervi illeszkedés lényege a technikai készségek és az intellektuális háttér összekapcsolása (Petrie, 2010).

A filmek kiválasztásánál az esztétikai szempontokat is érdemes figyelembe venni. A filmes órákon bemutatott alkotásoknak lehetőséget kell adniuk a filmes formanyelv tudatos megfigyelésére és elemzésére (Peavler, 1980). Ezért gyakran nem a „legnépszerűbb” vagy „legszórakoztatóbb” filmek kerülnek előtérbe, hanem azok, amelyek markánsan használják a filmes eszközöket, és így jól elemezhetőek oktatási kontextusban. Bordwell és Thompson szerint a filmnyelv megértése csak akkor válik lehetővé, ha a tanulók különböző stílusú, műfajú és korszakú filmekkel találkoznak, amelyek összehasonlításra és kritikai megközelítésre ösztönöznek (Bordwell és Thompson, 2010).

Egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az etikai és reprezentációs szempontok. A filmek válogatásakor figyelembe kell venni, hogy milyen társadalmi csoportokat és identitásokat jelenítenek meg, illetve milyen értékeket közvetítenek. A kortárs filmoktatás célja nem a problémás tartalmak elkerülése, hanem azok tudatos és kritikai feldolgozása. Buckingham szerint a diákok médiatudatossága akkor fejlődik igazán, ha képesek felismerni a reprezentációk mögötti ideológiai és hatalmi struktúrákat (Buckingham, 2003). Ennek megfelelően a filmes órákon szereplő alkotások gyakran olyan kérdéseket vetnek fel, mint az identitás, a nemi szerepek, a társadalmi egyenlőtlenségek vagy a morális dilemmák.

Végül nem hagyhatók figyelmen kívül a gyakorlati és technikai szempontok sem. A film hossza, elérhetősége, jogi státusza és technikai minősége mind befolyásolja az oktatási felhasználhatóságot. Azonban bár nem mindig szükséges teljes filmeket vetíteni, ugyanis több esetben részletek elemzése is hatékonyan szolgálja a tanulási célokat (Petrie, 2010), az egyetemi filmes kurzusok esetében a teljes filmet célszerű levetíteni, hisz az adja az elemzés alapját.

A filmes órákon alkalmazott filmválogatás összetett, több szempontot integráló döntési folyamat. A megfelelően megválasztott filmek pedig nemcsak a filmművészet megértését segítik, hanem hozzájárulnak a diákok kritikai gondolkodásának, médiaértésének és kulturális érzékenységének fejlesztéséhez is.

2. A filmválogatás szempontjai a mozgóképkultúra- és médiaismerettanár-képzésben

A mozgóképkultúra- és médiaismeret-tanár szakos hallgatók oktatásában a filmek válogatása kettős célt szolgál. Egyrészt a hallgatók saját filmes és médiatudatosságát, elemzői kompetenciáit fejleszti, másrészt mintaként szolgál arra, hogyan fognak később ők maguk filmeket választani és feldolgozni a köz-oktatásban. Ennek következtében a tanárképzésben alkalmazott filmválogatás elvei összetettebbek, hiszen a film egyszerre tananyag, módszertani példa és a kritikai vizsgálat tárgya (MacDougall és Ruediger, 2023).

A tanárképzés egyik alapvető célja az, hogy a hallgatók minél alaposabb elméleti tudást szerezzenek, illetve tudatos filmértőkké váljanak. Ennek megfelelően a filmválogatás elsődleges szempontja a filmelméleti és médiapedagógiai relevancia. Olyan alkotások kerülnek előtérbe, amelyek világosan bemutatják a filmnyelv működését, a narráció típusait, a műfaji konvenciókat, a képi és hang szerkesztés jelentésképző szerepét. Bordwell és Thompson elméleti megközelítése alapján a filmnézés aktív értelmezési folyamat, ezért az oktatásban olyan filmek használata indokolt, amelyek ellenállnak az elemzésnek, vagyis nem kínálnak egyértelmű, lezárt jelentéseket, hanem értelmezési döntésekre kényszerítik a befogadót.

A tanárképzésben különösen fontos a kánon és a kánonkritika együttes jelenléte (Hipkins és Renga, 2016). A filmes alapkultúrához hozzátartozik a filmtörténet meghatározó alkotásainak ismerete, ezért a válogatás nem kerülheti meg a klasszikus szerzői filmeket, stílusirányzatokat és korszakos műveket (MacDougall és Ruediger, 2023). A tanárképzésben célszerű olyan filmeket is bevonni, amelyek alternatív, periférikus vagy marginalizált nézőpontokat jelenítenek meg. Ez a megközelítés segíti a hallgatókat abban, hogy később saját tanári gyakorlatukban is reflektáltak viszonyuljanak a tanítandó filmek kérdéséhez.

A mozgóképkultúra- és médiaismeret-tanár szak sajátossága, hogy nemcsak filmművészeti, hanem médiaelméleti és médiapedagógiai képzést is nyújt. Ennek megfelelően a filmválogatásnak túl kell lépnie a hagyományos mozifilmes kereteken. David Buckingham médiapedagógiai megközelítése alapján a hallgatóknak meg kell érteniük a mozgóképek társadalmi működését, ideológiai beágyazottságát és befogadási kontextusát. Ez indokolja, hogy a válogatásban helyet kapjanak populáris műfajok, televíziós tartalmak, online videók vagy

akár reklámfilmek, amelyek közelebb állnak a diákok mindennapi médiahasználatához. A tanárképzés célja ugyanis a kritikai médiaértelmezés képességének kialakítása.

Kiemelt szempont a módszertani transzferálhatóság (Godwin, 2003). A tanár szakos hallgatók esetében a filmek kiválasztása során azt is mérlegelni kell, hogy az adott alkotás hogyan használható majd a közoktatásban. Ez nem azt jelenti, hogy csak „iskolabarát” filmek kerülhetnek elő, hanem azt, hogy a hallgatók képesek legyenek felismerni egy film pedagógiai lehetőségeit és korlátait. A tanárképzésben a filmek feldolgozását mindig módszertani értelmezés kell hogy kísérje (Pavrel, 1980), vagyis mérlegelnünk kell, hogy mit, miért és hogyan lehet ebből a filmből tanítani egy adott korosztálynak. Ennek megfelelően a válogatás gyakran tartalmaz olyan filmeket, amelyek feldolgozása kihívást jelent, de éppen ezáltal alkalmas a tanári döntéshozatal és felelősség kérdéseinek megvitatására.

A tanárképzésben a kritikai és etikai szempontok különösen hangsúlyosak. A filmek válogatásának lehetőséget kell adnia a reprezentáció, a hatalom, az ideológia és az etikai dilemmák elemzésére. A hallgatóknak meg kell tanulniuk, hogy pedagógiai összefüggések között miként kezelhetők az olyan problémás tartalmak, mint az erőszak, a sztereotípiák és a diszkriminatív ábrázolások. Ez a tudás elengedhetetlen ahhoz, hogy később felelősen és tudatosan válasszanak filmeket saját tanári gyakorlatuk során.

A mozgókép-kultúra- és médiaismeret-tanár szakos hallgatók oktatásához a filmek válogatása összetett, reflektált és elméletileg megalapozott folyamat. A kiválasztott filmeknek egyszerre kell szolgálniuk a filmtörténeti és filmnyelvi ismeretek elmélyítését, a kritikai médiatudatosság fejlesztését és a módszertani felkészítést. A tanárképzésben alkalmazott filmválogatás így nem csupán tudásátadás, hanem a későbbi tanári identitás és szakmai gondolkodás formálásának egyik kulcseszköze.

Összegzés

A filmes órákon alkalmazott filmválogatás nem esetleges, hanem összetett pedagógiai döntés eredménye. A megfelelően kiválasztott filmek egyszerre szolgálják a filmnyelvi tudatosság fejlesztését, a kritikai gondolkodás erősítését

és a tanulók kulturális érzékenységének formálását. A film ebben az értelemben nem kiegészítője az oktatásnak, hanem önálló tananyag, amely értelmezésre, elemzésre és vitára ösztönöz. A pedagógiai célokhoz illeszkedő, esztétikailag és technikai szempontból is reflektált filmhasználat elengedhetetlen feltétele annak, hogy a film valódi tanulási élménnyé váljon.

A mozgóképkultúra- és médiaismerettanár-képzésben a filmválogatás szerepe különösen fontos, hiszen a hallgatók nemcsak befogadóként és elemzőként, hanem leendő pedagógusként is találkoznak a filmekkel. A válogatás egyszerre közvetít filmtörténeti és elméleti tudást, fejleszti a kritikai média-tudatosságot, valamint módszertani mintát kínál a későbbi tanári gyakorlat számára. A kánon és a kánonkritika együttes jelenléte, a populáris és alternatív médiatartalmak bevonása, valamint az etikai és reprezentációs kérdések tudatos kezelése mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a hallgatók felelős döntéshozókká váljanak.

A tanárképzésben alkalmazott filmválogatás így túlmutat az ismeretátadáson, a szakmai gondolkodás, a pedagógiai felelősség és a tanári identitás formálásának egyik kulcseszközzé válik. A tudatos filmválasztás révén a leendő pedagógusok képessé válnak arra, hogy a filmeket ne csak tanítani tudják, hanem értelmezési keretként és kritikai eszközként is használják az oktatásban.

Felhasznált irodalom

- Bordwell, D. – Thompson K. 2003. *Film Art: An Introduction* New York: McGraw-Hill.
- Buckingham, D. 2003. *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Polity Press. Cambridge.
- Godwin, J. 2003. *Film in the Classroom: Toward a More Effective Pedagogy*. Florida: University of South Florida. Florida.
- Hipkins, D. – Rebga, D. A New Canon? Contemporary Italian Cinema and Television and the Role of Quality in the Anglophone Curriculum. *Vita e Pensiero* 3. 375–397.
- Lynn, J. A. 1952. *Criteria for the Selection of Classroom Films*. Central Washington University. Washington.

- MacDougall, R. – Ruediger, D. 2023. *Teaching with Streaming Video: Understanding Instructional Practices, Challenges, and Support Needs*. Ithaca S+R. New York. <https://doi.org/10.18665/sr.318216>
- Peavler, T. J. 1980. Teaching Film and Literature: A Few Principles. *The Journal of General Education*, 1(32). 64–72.
- Petrie, D. 2010. Theory, Practice, and the Significance of Film Schools. *Scandia*, 2(76). 31–46.